

Home Geschiedenis
(/plus) (<http://www.standaard.be/plus/tag/geschiedenis>)

INTERVIEW - IAN KERSHAW OVER DE WAANZINNIGE EUROPESE TWINTIGSTE EEUW

‘Duitsland bewijst dat je kan leren uit het verleden’

11 DECEMBER 2015 | Marc Reynebeau (<http://www.standaard.be/auteur/marc-reynebeau>)

In minder dan een halve eeuw stortte Europa zich tot twee keer toe in een wereldoorlog, met tientallen miljoenen doden als gevolg. In zijn magistrale boek *De afdaling in de hel* gaat de Britse historicus Ian Kershaw op zoek naar het waarom van die waanzin. En naar wat daaruit te leren valt, ook vandaag.

Nieuwsgierigen proberen een glimp op te vangen van de onderhandelingen tijdens de Conferentie van Versailles in 1919. Gamma-Keystone via Getty Images

De naam van de Britse historicus Ian Kershaw (73) zal wel altijd verbonden blijven met zijn studies over nazi-Duitsland, waarin zijn Hitler-biografie een hoogtepunt is. Maar uiteindelijk was hij daar wel mee klaar, zei hij vier jaar geleden al: 'Ik heb uitgezocht wat ik wilde uitzoeken' (*DS 30 september 2011*). En, zo voegde hij daaraan toe, hij had ook wel genoeg gruwel onder de pen gehad.

Maar daaraan was toch weer moeilijk te ontkomen in zijn nieuwe project, een geschiedenis van Europa in de twintigste eeuw, waarvan het eerste deel nu uit is: *De afdaling in de hel*. 'Het is een synthese', zegt Kershaw, 'met als centrale vraag: hoe kon Europa zich in de twintigste eeuw twee keer kort na elkaar in een vernietigende wereldoorlog storten? En hoe was het mogelijk dat Europa vanaf 1950 toch een heel andere weg opging? Dat laatste is stof voor het tweede deel – ik ben zelf benieuwd naar het antwoord, want elk boek schrijf ik in de eerste plaats om zelf het verleden te begrijpen – en hopelijk de lezer ook.'

Lang heette het dat de twintigste eeuw een 'korte' eeuw was, van 1914 tot de val van de Berlijnse Muur. De Britse historicus Eric Hobsbawm maakte het begrip populair in de ondertitel van zijn klassiek geworden *Een eeuw van uitersten*. 'Eric heeft me eens verteld', zegt Kershaw, 'dat hij ook maar van de nood een deugd had gemaakt. Hij was net klaar met zijn boek over de twintigste eeuw toen de Berlijnse Muur viel. Dus maakte hij daarvan maar het eindpunt van een periode. Zo leek dat in die tijd ook, maar nu denken we daar toch anders over. Bovendien ligt dat moment alweer een kwarteeuw achter ons; zo ver terug wil ik mijn boek niet laten eindigen.'

Historici als Philipp Blom (*DS 29 augustus 2014*) leggen een direct verband tussen de twee wereldoorlogen en zien ze als fasen in één, slechts door een pauze onderbroken dertigjarige oorlog. Kershaw denkt daar anders over. 'De uitkomst van de Eerste Wereldoorlog maakte een tweede wel vrij

waarschijnlijk, maar beide waren niet als door een navelstreng met elkaar verbonden. Zo was Hitler, zonder wie de Tweede Wereldoorlog ondenkbaar is, in 1923 nog een geheel onbeduidende politicus.'

Ontembare krachten

Dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, mocht niet verbazen, meent Kershaw; alleen de omvang ervan was een verrassing. 'De oorlog had vermeden kunnen worden, want velen spraken toen wel over vrede, maar ze waren allen ook klaar voor een oorlog die, zo hoopten ze, snel weer orde op zaken zou stellen. Toen hij begon, eiste hij meteen veel slachtoffers; tot mijn verbazing leerde ik dat 1914 het bloedigste jaar van de hele oorlog was. Met zoveel slachtoffers was het ondenkbaar om snel op een compromis aan te sturen. Het ging dus maar door, waarna iedereen in 1918 teleurgesteld was.'

'De Britten vonden dat zo'n oorlog zich nooit meer mocht herhalen, de Fransen wilden zekerheid tegen een nieuwe Duitse agressie, Italië voelde zich onvoldoende beloond. En Duitsland zag zich als een gewonde, vernederde reus. Vanaf 1930 groeide daar de overtuiging dat herstel van de nationale trots alleen mogelijk was met een nieuwe oorlog die de afloop van de vorige zou uitwissen. Na 1918 was het geweld bovendien verre van voorbij in Centraal- en Oost-Europa. In Rusland volgde op de revolutie van 1917 een burgeroorlog die meer doden eiste dan de oorlog zelf.'

Kershaw ziet vier 'toxische elementen' die Europa van de ene naar een volgende oorlog voerden: etnisch nationalisme, onverzoenbare territoriale geschillen, een acute klassenstrijd en de aanslepende crisis van het kapitalisme. Van lessen trekken uit het verleden was in 1918 geen sprake. Daar ligt voor Kershaw een groot verschil met de Tweede Wereldoorlog: toen werden wél lessen getrokken, onder meer met de conferentie van Bretton Woods (1944), die het internationale financieel-monetaire systeem stabiliseerde. 'Na 1918 lagen de kaarten helemaal anders, onder meer door de Russische revolutie. Of het instorten van een reeks imperia, waardoor tal van nieuwe natiestaten

ontstonden. In Centraal- en Oost-Europa zou het nationalisme snel de bovenhand krijgen op de democratie. De krachten die toen waren ontketend, vielen niet te temmen.'

Extreemrechtse verleiding

En oude gewoonten hielden stand. Verdwenen in de Eerste Wereldoorlog het Duitse, het Oostenrijks-Hongaarse, het Russische en het Ottomaanse imperium, daarmee was het imperialisme nog niet weg. De winnaars van de oorlog zagen er een kans in om de resten ervan bij hun eigen koloniale imperia te voegen. Veel conflicten nu in het Midden-Oosten – die via terreur en vluchtelingenstromen tot in Europa reiken – vinden hun oorsprong in deze periode. 'Na de Eerste Wereldoorlog bleven ook Duitsland en Italië koloniale ambities koesteren', zegt Kershaw. 'Ook dat zou na de Tweede Wereldoorlog fundamenteel veranderen; rond 1960 waren de meeste kolonies al onafhankelijk.'

'Een ander verschil was dat Europa in 1945 al was opgedeeld in twee blokken, terwijl het continent totaal gefragmenteerd uit de Eerste Wereldoorlog was gekomen. Het enige internationale overleg toen, de Volkenbond, verloor meteen alle slagkracht doordat de VS eruit trokken en de andere grootmachten, Fransen en de Britten, er een erg verschillende visie over hadden. Met ernaast dat gekwetste Duitsland dat wel verslagen, maar niet bezet of vernietigd was.'

De Russische revolutie maakte de westerse elites doodsbenauwd. 'Zij maakten van de revolutie de boeman waartegen ze een breed populistisch en nationalistisch sentiment konden opjuttten. Maar ze verzwakte de linkerzijde, want ze maakte communisten en sociaaldemocraten tot politieke concurrenten. Vanaf 1928 zouden de Duitse communisten de socialisten zelfs "sociaalfascisten" noemen. En dat was niet hun enige ideologische vergissing.'

In de jaren tussen de twee oorlogen kwam de prille democratie onder zware druk. Meestal wordt de economische crisis van de jaren dertig gezien als de katalysator die de weg vrijmaakte voor fascisme, nazisme en militarisme, met

de Tweede Wereldoorlog als uitkomst. Crisis en werkloosheid leidden tot ontgoocheling en maakten Europa gevoelig voor de extreemrechtse verleiding.

Kershaw nuanceert dat klassieke beeld. 'Onze visie is sterk bepaald door het Duitse geval. Maar voor de depressie toesloeg, waren er in Europa al acht, negen dictaturen. In Italië was Mussolini al van in 1922 aan de macht. In Scandinavië gebeurde net het omgekeerde: tijdens de depressie komt daar een sociaaldemocratische consensus tot stand die nog lang na de Tweede Wereldoorlog zou standhouden. Het verschil ligt in de legitimiteit van politieke systemen. Als die al zwak is, haalt de economische crisis ze helemaal onderuit. In 1939 leeft al zestig procent van de Europeanen in een dictatuur. Alleen in de welvarende noordwestelijke hoek van Europa overleeft de democratie.'

Al is dat laatste ook niet onvoorwaardelijk; in die democratieën, ook in België, ontgaat niemand de grote aantrekkingskracht van vooral het Duitse nazisme. 'Het gevoel bestaat inderdaad dat orde op zaken moet worden gesteld, in rechtse, nationalistische en dictatoriale zin', legt Kershaw uit. 'Dat gebeurt onder de oppervlakte van de parlementaire democratie. In Frankrijk zal het meteen bij de Duitse bezetting in 1940 de kop opsteken, in het fascistische Vichy-regime.'

Wederopbouw

Historici duiden die onderhuidse tendens weleens als een onbehagen in de tijd, als een crisis van de moderniteit. 'Ik ben zuinig met zulke theorieën', zegt Kershaw, 'omdat ik me niet in terminologische discussies wil verliezen. Maar daar ging het wel om: mensen voelden zich bedreigd door allerlei "nieuwe krachten" die ze niet goed konden vatten of duiden, waardoor ze vatbaar werden voor karikaturen die de Joden als de bron van die dreiging aanwezen. De groepen die zich bedreigd voelden, stonden inderdaad onder druk en hun angsten zouden ook na de Tweede Wereldoorlog een politieke uitweg zoeken, in Frankrijk bijvoorbeeld in het poujadisme.'

‘In Duitsland slaagden de nazi’s erin om hun partij voor te stellen als de verdediger van allerlei deelbelangen, van de boer die nauwelijks nog van zijn oogst kon leven of van de winkelier die niet op kon tegen de concurrentie van de warenhuizen. En ze gaven hen een schuldige: de Jood, de socialist, de communist. Zodra de nazi’s aan de macht komen, wordt de antisemitische paranoia de staatsideologie, en de mythe wordt realiteit wanneer de Tweede Wereldoorlog begint. Dan voeren de nazi’s meteen een genocidaire agenda uit, die veel verder strekt dan alleen de Joden. Het beste wat de Polen en andere Slavische volken dan nog konden verwachten, was slavernij.’

Een term als ‘Holocaust’ werd pas in de jaren tachtig een centraal begrip in het debat over de Tweede Wereldoorlog. Het tekent de sfeer meteen na de oorlog, toen Europa zich vooral wilde richten op de wederopbouw en daarom liever aan de toekomst dan aan het verleden dacht. Temeer omdat de Koude Oorlog een nieuw conflict alweer tastbaar maakte. Kershaw deelt de mening van onder anderen de Gentse hoogleraar Rik Coolsaet dat de Koude Oorlog op een misverstand berustte: de Sovjet-Unie was nooit van plan West-Europa te overrompelen. ‘Wat de vrees dat zo’n plan wél bestond, niet minder reëel maakte’, aldus Kershaw.

Goed nabuurschap

In de naoorlogse breuk tussen Oost en West benadrukt hij het belang – niet economisch, maar vooral politiek – van het Marshallplan, het grootschalige Amerikaanse investeringsprogramma in Europa. Dat de Sovjet-Unie het afwees, leidde tot het ontstaan van twee zeer verschillende samenlevingen, een collectivistische in het oosten, een op massaconsumptie gericht kapitalisme in het westen. En het verankerde voormalige vijanden als Duitsland, Oostenrijk en Italië in het West-Europese systeem.

Daarop is de welvaartsstaat gebouwd. ‘Ook zonder de Koude Oorlog zou die tot stand zijn gekomen’, meent Kershaw. ‘Ook bij politiek rechts groeide het inzicht dat een stabiel maatschappelijk en politiek systeem ondenkbaar is zonder brede sociale voorzieningen. Pas met de oliecrisis van 1973 ontstonden twijfels over de betaalbaarheid van de welvaartsstaat. Maar al moet ik de details nog

uitzoeken voor het tweede deel van mijn boek, ik heb niet de indruk dat het zogeheten neoliberalisme, anders dan veel ideologen denken, de welvaartsstaat vandaag heeft afgebroken.'

En wat met Duitsland? Na de Eerste Wereldoorlog was het uit op revanche, na 1945 zocht het zijn toekomst in een goed nabuurschap, in de eerste plaats met Frankrijk. 'Duitsland is het beste voorbeeld dat je wel degelijk kan leren uit de geschiedenis', zegt Kershaw enthousiast. 'Het hielp wel dat het, anders dan na 1918, in 1945 was vernietigd en bezet, en door de Koude Oorlog allianties in het westen moest zoeken. Maar het economische mirakel toonde Duitsland dat de democratie wel degelijk werkt. Het is vandaag het Europese land par excellence. Het gelooft sterker dan wie ook in het Europese ideaal en beseft dat het een verantwoordelijkheid draagt om van Europa een succes te maken. Zoals ook de Duitse generositeit in de vluchtelingen crisis vandaag alleen te verklaren is door wat het land uit zijn geschiedenis heeft geleerd.'

IAN KERSHAW

De afdaling in de hel. Europa 1914-1949.

Vertaald door Huub Stegeman, Spectrum, 640 blz., 29,99 € (e-book 19,99 €). Oorspronkelijke titel: 'To hell and back.'

.....

MARC REYNEBEAU

Marc Reynebeau is senior writer bij De Standaard.

Meer artikels van Marc Reynebeau >

(<http://www.standaard.be/auteur/marc-reynebeau>)

LEES MEER

10/02/2016 | CONTACTSPORTEN ZIJN GEEN GOED IDEE

Hendrik VIII leed aan geklutste hersenen

(http://www.standaard.be/cnt/dmf20160209_02118990)

29/01/2016 | WISKUNDE

Meetkunde stamt uit Babylon

(http://www.standaard.be/cnt/dmf20160128_02096543)

29/01/2016 | **GESCHIEDENIS**

Rome: vettig of prikkelend?

(http://www.standaard.be/cnt/dmf20160128_02095743)

28/01/2016 | **VLAAMSE SS'ER ONTMASKERD 14 JAAR NA ZIJN DOOD**

Juan de bergbeklimmer was Jan de nazi

(http://www.standaard.be/cnt/dmf20160128_02095506)

28/01/2016 | **GESCHIEDENISLES VAN DE TOEKOMST**

'Denk als Congolees of Marokkaan'

(http://www.standaard.be/cnt/dmf20160128_02095512)

'In 1939 leefde al zestig procent van de Europeanen in een dictatuur'

ALLE ARTIKELS VAN DE LAATSTE 24 UUR » (/NIEUWS/MEEST-RECENT)

Meer?

Lees de volledige krant digitaal.

(<http://www.standaard.be/plus/ochtend>)